

ՄԱՍԻՍ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կէս տարեկան 6 ռուբ.
Առանձին համարները 5 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցեն. Тифлисъ, Редакция „Масакъ“.
Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak“.
Տէլէֆօն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերէն)

Յայտարարութիւնը ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խրաբանային բառին 2 կոպէկ.
Տէլէֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կարևոր են ճիշդ տեղեկութիւնները.—Ներքին
ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Մամուլ. Բազուկի նախարարինա-
բերողների XIII ժողովը. Նամակ Ալեքսանդ-
րովից. Նամակ Խմբագրութեան. Ներքին
լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նամակ Կեր-
մանիայից. Նամակ Պարսկաստանից. Արտաքին
լուրեր.—ՀԵՌԱՅԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ-
ՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ.—Հին ուրուականը:

ԿԱՐԵՒՐ ԵՆ ՀԻՇՎ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մեր լրագրի մէջ տպված բազմաթիւ
թղթակցութիւններից և յօդուածներից
յայտնի է, թէ որ աստիճան ծանր դրու-
թեան մէջ էին գտնվում հայցի պա-
շարները կողմից մեր սահմանակից եր-
կիրները. Ատրպատականը և Վասպուրա-
կանը: Ամբողջ ձմեռվայ ընթացքում Թաւ-
րիզում, Սալմաստում, Ուրմիում և նրանց
ընկերակցներում չէին դադարում ժողովը-
րական յուզմունքները հայցի պակասու-
թեան պատճառով. իսկ Վանում սովի և
հայցի կարիքի պատճառով տեղի ունեցան
դժբաղդութիւններ և սկսվեց հաւատա-
փոխութեան մի շարժում:

Թէև Անդրկովկասը անցեալ տարի առաւ
հունձ չունեցաւ, բայց ընդհանրապէս այն-
քան պաշար ունէր, որ կարող էր իր կա-
րիքները ապահով կերպով հայթայթել:
Սակայն սահմանակից երկիրների ծայրա-
հեղ կարտուղիւնը մի կողմից և տեղա-
կան վաշխառուների ազդեցութիւնը միւս
կողմից՝ բարձրացրին հացահատիկների գի-
նը այն աստիճան, որ անհրաժեշտ եղաւ
փախուստի մարմինների միջամտութիւնը:
Ներանդի քաղաքային վարչութիւնը իր ե-
րանգուն գործունեութեամբ թուրքացից
վաշխառուներից առաջ եկած անյարմա-
րութիւնները, և հայցի գինը իջաւ մի
յայտնի աստիճան:

Ներկայ 1899 թուի գարունը սկսվեց
շատ չոր եղանակով, որ զգալի կերպով
մեղմացաւ վերջին շաբաթներին յորդ անձ-
րեններից: Սակայն դեռ դժուար կարելի է

ասել թէ հունձը բաւարար հետեւներն
կունենայ. մի քանի տեղ ցանքերը արդէն
փնտրվել են երաշտից և կամ չեն կարող
լիակատար կերպով կազդուրվել: Մեր սահ-
մանակից երկիրներից ստացած տեղեկու-
թիւնները ցոյց են տալիս, որ այնտեղ
ցանքերը ամենուրեք դժհացուցիչ վիճա-
կի մէջ են և մի քանիսը փնտրվել են
երաշտից:

Այլքի առաջ ունենալով, որ մեր սահ-
մանակից երկիրներին տնտեսական վիճակը
անմիջական կապ ունի մեր ազգայնակու-
թեան վիճակի հետ և նրանց կարօտու-
թիւնը նուազեցնում է մեր հացի պաշար-
ները, ցանկալի է, որ մենք ձգարտ տե-
ղեկութիւններ ունենայինք թէ մեր երկրի
և թէ մեր երկրին կից տեղերի հունձի և
հացի պաշարների մասին: Կարձնում ենք
այս հանգամանքի վրա մեր գաւառական
աշխատակիցները ուշադրութիւնը:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍԻՍ

Մեր ժողովուրդն ասում է. «Ճշմարտ խօսող
մարդը պիտի իր ձօն մի թմարած ձի ունենայ,
որ ճշմարտութիւնը յայտնելուց յետոյ հեծնի ու
փախչի»: Ճիշդ այս դրութեան մէջ է համաշխար-
հային դրականութեան ներկայ ամենախոշոր
աստղերից մէկը, էմիլ Զօլայ: Նա անցեալ տա-
րի ճշմարտութիւն յայտնեց իր հայրենակիցնե-
րին և հարկադրված եղաւ փախչել իր հայրենի-
քից, այն տեղից, ուր նրան պիտի դափնինե-
րով պահէին: Բայց ճշմարտութեան բերանը
կապել չէ կարելի: Հօ մենակ Գրեյֆուսի գործը
չէր, ուր Զօլա հասարակութեան երեսին չարտեց
այն կեղտերը, որոնք թագնված են ժամանա-
կակից մարդկութեան մէջ, որոնք ոչ միայն
զգուհան ու անէծք չեն յարուցանում, այլ և
պաշտամունքի առարկայ են դառնում: Մենակ
Գրեյֆուսի գործը չէր առիթը: Վէպերի մի մեծ
կոյտ ունի նա, որոնք հասարակական ցաւազար
կեանքի տարեգրութիւններն են: «Պարիզը», այդ
վէպերից վերջինը, որ լույս տեսաւ Գրեյֆուսի

ղովարանի մի անկիւնում արտասուք թափող
նահատակ մօր վրա, բացակայում է:

—Ո՛վ Աստուած,—սիրող, զթութեան, կա-
րեկցութեան և արդարութեան Աստուած, մարդ-
կանց և աստղերի հովիւ, նայիր, տես ինչպէս են
ժողովում քո աստուածութիւնը, այլակերպով
նրան իրանց ողորմելի նամուրթեամբ: Դու քո
լեռնային քաղաքի մէջ մերժեցիր սուտ մարդա-
բնէրին, որոնք փառասիրութեան համար հը-
րաչնք են վաճառ հանում, բայց չարտեան
յանցանքներ են գործում քո անունով: Նրանց
ստուգիւնը մշուշով է ծածկում քո վարդապե-
տութեան լոյսը:

Գրեյֆուսի քաղաքը—մարդկային հայտնված,
վերաւորված խղճն է: Նա ուրիշ աղաղակ չէ
կարող բարձրացնել մի աւերված տան, մի ան-
բաղդ մօր տանջանքների դիմաց...

Այդ և միայն այդ աղաղակը կարող է դուրս
թռչնել ձեր օրից, եթէ հայեացք գցէք Վաս-
տիւրականի պէս մի քաղաքանոց տան և հայ
ժողովուրդի պէս մի չարատանջ մօր վրա...

II

Մեզանից մօտ վեց հարիւր տարի առաջ ամ-
բողջ Արեւմտեան Ասիան, Երանի արեւելեան լեռ-
նաղագայներից սկսած մինչև Միջերկրականի ա-
փերը, օրհասական տեսքեր են ներկայաց-
նում: Ամեն տեղ տիրում էր մօնղոլական
անապատի կարծձ ձիւտը: Անգղիան աշխարհ
կորածներէն էր մանր մասերի և բազմաթիւ
ցեղեր հաստատել էին վայրենի, արիւնաբո-
ւոյն հաւակալութիւնների մի խիտ ցանց: Մագդու-
րեթմաութեամբ, հաւատալիքներով և առիւն-
բաւալով հակումներով մի և հարազատ այդ ցե-
ղերը անդադար ընդհարում էին միմեանց հետ:
Ներքին իր անձար ազգայնակութեամբ, իր հին,

դործի ժամանակ, նկարագրական տաղանդի
հրաշալիքներ է ներկայացնում, մի անգույն,
սարսափելի ուժով տաղանդի, որ նկարել է ժա-
մանակակից մարդուն, ոտով-գլխով բարոյական
կեղտերի մէջ խրված, կազմաւորվող մարդուն և
նրա մօտ՝ այն մարդուն, որ առողջ է մարմնով
ու հոգով, որ խելովում է իրականութեան դար-
չելի միջոցաւորից, ամբողջ հոգով ուղում է դուրս
զայդ աշխարհում միջավայրից, բայց հա-
ւատ չունի կամ աւելի ճիշդ ասած՝ կորցրել է
իր ամբողջ հաւատը: Տալով իր հայրենիքին և
ամբողջ մարդկութեան այդ կեղեքել, տանջող
նկարագրութիւնները, Զօլա հեռացաւ, փախաւ:
Նա այժմ իր փախուստի տեղից ուղարկում է մի
նոր պատգամ, մի նոր վէպ: Դրա անունն է
«Fécondité»: Այս ինչ է ասված այն յայտարա-
րութեան մէջ, որ հրատարակված է այդ վէպի
տպագրութեան առիթով:

Fécondité—դա կապիտալիստական կարգի
քաղաքական պատմութիւնն է, մահաբեր աղ-
քատութեան պատմութիւնը. դա այն թոյնի
նկարագրութիւնն է, ոսցկալական անարդա-
րութեան հեռեանք թոյնի, որ զէպի կորուստ
է տանում հայրենիքը և մարդկութիւնը: Դը-
ժուար է ստեղծել աւելի ապշեցնող դրամա,
քան այդ դիտարկված սպանողների պատ-
մութիւնը, սպանողների, որոնց Զօլա նկա-
րել է մի շարք դարմանալի տեսարանների
մէջ: Եւ մի և նոյն ժամանակ դժուար է ստեղ-
ծել աւելի միթմարական, ոգի բարձրացնող
մի պոէմա: Ուրախութեամբ և հիացմունքով
լի էջերի մէջ ձեր առջև է անդադար նուա-
ճող ընտանիքի յաղթական երգը, ընտանիքի,
որ չարունակ յաղթում է իր թուով, ծնում է
իր երկրի և աշխարհի համար վաղվա օրվայ
յոյսը, առողջութիւնը, ուրախութիւնը, եռան-
դի անյայթելի ոյսը, որից կը շարժի ապա-
կայ պետութիւնը իրեն ճշմարտութեան և
արդարութեան ստեղծագործութիւն:

Յիշեք, որ ներկայումս տպվում է մի ու-
րիշ գրական հակայի—կոմս Լ. Տօլստոյի վէպը
(«Եմարտիւն»), որ նոյնպէս հրաշալի կերպով
պատկերացնում է մարդկային կեղտոտութիւն-
ները, ապշեցնում է ընթերցողին իր դարմանա-
լի բէպականութեամբ, իր մէջ երանցող վիթ-
խարի տաղանդի ոյսով: Հարց է. կարող կը լի-
նեն այդ երկու մեծ ոյսերը չարմիւ ապականու-
թիւնների մէջ խելովող մարդկութեան սիրտը,

ժողոված քաղաքակրթութեամբ մի չաղ որս էր,
որի վրա կուռն էին երկուտանի գազանները:

Վաղուց էր սկսվել այդ կործանումը: Վա-
ղուց էր, որ թաթար ձիւտները դործադրում
էին չիբանց գաղթելի արուեստը, այսինքն կո-
ղովտում էին անապայտական տեղերը, սպանում
էին զենք կրելու ընդունակ մարդկանց, գերի
էին տանում կանանց և երեխաներին, ոչնչաց-
նում էին կուլտուրայի ամեն մի հետք և աշ-
խատում էին այդ տեղերի համար պատրաստել
մի գեղեցիկ ապագայ, երբ միայն խաչաւարած
ցեղերը նորից կը սկսէին թափառել: Պատ-
մութիւնը ամբողջապէս արեւն և արտասուքը,
խեղդելու չափ ծանծաղացուցիչ է իր միանա-
նութեամբ—կոտորած, արիւն, սուգ: Եւ եթէ այս
դժբաղդութիւնները չափազանց առօրեայ, սո-
վորական բանք չը լինէին, եթէ զբիւռնեցող
մարդիկ ամեն մի զէպեր յիշատակութիւնը թո-
ղած լինէին, այսօր մեր առջև կունենայինք
դարեցողներ, որոնց մէջ, երեւի պարսպ չէին
մնայ նոյն իսկ օրերը: Զարմանալի արագու-
թեամբ մանր բռնակալութիւնները մեծանում
էին, ոչնչացնում արեւոյններին և նրանց հաւա-
տակներին, հանում էին անգղիան չափերի, և
թաթարական խալիսի յաղթական խորոյրը լու-
սաւորում էր ամբողջ Արեւելը նրա անձայր
աւերակների հետ: Դրանք հրադրային ժայթ-
քումներ էին, որոնք յանկարծ երևան էին գա-
լիս և յանկարծ անհետանում: Դեռ չէր կար-
գանում մի մեծ բռնապետութիւն ստեղծած
արիւնաբոյն հերոսը հանգստանալ գերեզմա-
նում, երբ նրա թողած ժառանգութիւնը ցրիւ
էր գալիս, ժառանգ դառնում: Մի ուրիշ կող-
մից, մի անձանով անկիւնից բարձրանում էր

կարող կը լինէն զգալ տալ անկման ամբողջ
օտարափը և հարկադրել անդունդի եզերքին
կանգնածներին որ ցնցվեն, ընտրեն վերածնու-
թեան ճանապարհը...

Վերածնութեան առաջին նշաններից մէկը
այն կը լինի, երբ հասարակութիւնը զէն կը
զգէ իր մահացնող անտարբերութիւնը, երբ
ընդհանուր հարցերը ամենքի ուշադրութիւնը կը
գրաւեն, կը սկսեն տանջել ամենքին, պատա-
խանք, վճիռներ որոնք կը թեւադրեն: Կնչ
այդ նշանը: Իր գիտնական աշխատութիւններով
և հրապարակախօսական յօդուածներով յայտնի
պրօֆէսոր Վ. Մօդեստով «Ս. Петерб. Вѣдом.»
լրագրի մէջ ասում է.

Ռուսաց լրագրիչներում վերջին ժամանակ-
ները շատ էր խօսվում այն անտարբերու-
թեան մասին, որ ընդգրկել է ռուսաց հասա-
րակութիւնը և արտայայտվում է հասարա-
կական գործերի վերաբերմամբ: Անտարե-
րութիւնը մարդու մէջ մի վտանգաւոր հի-
ւանդոտ դրութիւն է, որ ցոյց է տալիս նրա
հոգեկան օրգանիզմի անօրմալ դրութիւնը:
Աւելի վտանգաւոր է անտարբերութիւնը հա-
սարակութեան համար, եթէ նա մի ժամա-
նակաւոր բան չէ, ծնված ժամանակաւոր ա-
նօրմալ հանգամանքներից, որոնք չքնապա-
տում են նրան: Բայց ինչ ասել զիտնական
անտարբերութեան մասին: Գիտութիւնը ապ-
րում է անդադար, ոչ մի ժամանակ չընդ-
հատվող առաջխաղացութեամբ: Ուր չը կայ
առաջ շարժելու. ջանք, այնտեղ չը կայ և
իսկական գիտութիւն:

Այդ խօսքերը պ. Մօդեստով ասում է հե-
տեւալ առիթով: Հոկտեմբերի 1-ին (ն. տ.)
Հոսովում կը բացվի արեւելագետների 12-րդ
միջազգային ժողովը. թեւով այն գիտնական-
ների անունները, որոնք կը գան ժողովին Նե-
րօպայի զանազան կողմերից, պ. Մօդեստով
ասում է.

Գիտնականների այս ամբողջ խմբի մէջ ա-
մենափոքր դերը, ըստ երկուսի, կը խաղա-
նուստանալ իր ներկայացուցիչներով: Մին-
չև այժմ ռուսական արեւելագետների ցուցա-
կում նշանակված են հետեւեալ անձինք. Նո-
րին Մեծովսեան դեպուտէտ Հոսովում Ա. Նե-
լիով, տ. Օլգա Լեբեդեւա Վասանից, իշխա-
նուհի Ալեքսանդրա Բարաթովա, պ. Պաւել
Բեզորբազով (բիւզանդագէտ), Պետերբուրգի

մի նոր նուաճող, և կրկնվում էր նոյն իրողու-
թիւնը...

Ամենազգարնելի բռնութեան այս փրփրած
ծովի մէջ կայմից գրկված նաւերի պէս երեք-
վում էին երկու դժբաղդ ջրիտոնեայ պետու-
թիւններ. մէկը Արեւելքում, կովկասեան լեռ-
ներին սեղմված Վրաստանը, միւսը ծայրագոյն
Արեւմուտքում, Վիրկիայի կիրճերում պատա-
պարված Ռուբինեան թագաւորութիւնը: Օրհա-
ւը կախված էր նրանց վրա և նրանք իրանց
վերջին յոյսը բրիտանեայ Ներօպայի վրա էին
գրել: Քրիստոնեանք: Աւելի ճիշդ և աւելի արդա-
րացի է այս անուան տեղ գնել կրեթական Նե-
րօպա անունը: Այն ժամանակ շատ հակառա-
լի կը լինի, թէ ինչու իսլամի երկնքի տակ
նահատակվող աղքեղը այնքան անբաղդ էին:

III

Վերական Ներօպայի ներկայացուցիչներից
մէկը Բիւզանդիան էր: Բայց նա մեր յիշած ժա-
մանակներում անդամաճատվում, անինսայ ծուա-
վում էր ամեն կողմից: Եւ դա արժանի, թէ և
չափազանց կոծկեցնող պատիժ էր նրա դարա-
ւոր յանցանքների համար: Պատիժը սկսվեց
XI-րդ դարի կէսից, երբ սարսափելի սելջուկ-
ները ոտնակոխ էին անում Հայաստանը: Այդ
ժամանակ Կոնստանդին X անտարբերութեամբ
էր նայում այն անկարգութիւններին: Նա արը-
փալից ցանկութիւն ունէր, որ այդ երկիրներում
հայաց եկեղեցիներ միանայ արեւելեան (յուդակա-
նի) հետ, և որովհետեւ հայերը ընդդիմանում էին
այդ միացման, ուստի իմաստուն քաղաքագէտը
ամեն կողմից օգտակար էր համարում, որ թիւր-
քերը որքան կարելի է շատ տանջեն հայ իշ-
խաններին ու հոգեւորականներին: Բայց չի-

*) L'Evangéliste.

*) Герцбергъ, „Исторія Византиа“, М. 1897. Եր.

*) Ibid., Եր. 236.

Լրագիրները հաղորդում են, որ այս քան
օրերս Ջալալի գաւառապետը մտնելն կտորը
լու համար փորած մի արխում գտել է մի հող
աման՝ լեքը հին պղնձի դրամներով, որը ու
ղարկել է Բաղուի նահանգապետին: Նահան

